

UDK 811.163.42'367"19"
Izvorni znanstveni članak
Rukopis primljen 22. IX. 2005.
Prihvaćen za tisak 14. XII. 2005.

Diana Stolac
Filozofski fakultet Rijeka
Trg Ivana Klobučarića 1, HR-51000 Rijeka
diana.stolac@ri.t-com.hr

SINTAKSA U HRVATSKIM GRAMATIKAMA U 20. STOLJEĆU

U članku se govori o sintaktičkim opisima hrvatskoga jezika u gramatikama u 20. stoljeću.

Prvu su polovicu 20. stoljeća obilježile dvije gramatike – *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga jezika* Tome Maretića i *Gramatika hrvatskoga jezika* Josipa Florschütza. Analizira se pristup sintaksi i način sintaktičkoga opisa u njima. Na njihovu je tragu nastala posljednja tradicionalna gramatika hrvatskoga jezika *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika* autora Ivana Brabeca, Mate Hraste i Sretena Živkovića.

Cjelovit sintaktički opis hrvatskoga književnog jezika donosi knjiga Radoslava Katičića *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Osim što je taj opis cjelovit, to je i prvi pristup sintaksi u okviru tada novih lingvističkih tendencija u svijetu, kada transformacijska gramatika Noama Chomskog nudi temelj na kojemu je moguće opisati sintakse različitih jezika.

Katičićev je sintaktički opis već u rukopisu poslužio krajem sedamdesetih godina skupini autora iz Zavoda za hrvatski jezik (odnosno Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje) za opis sintakse u njihovoj *Priručnoj gramatici hrvatskoga književnog jezika*. Ova je, pak, utjecala na novija izdanja školske gramatike Stjepka Težaka i Stjepana Babića, premda valja reći da su i izdanja iz šezdesetih godina već pokazivala pomak od tradicionalnoga prema modernom sintaktičkom opisu.

Pregled sintaktičkih pristupa u gramatikama završava *Praktičnom hrvatskom gramatikom* Dragutina Raguža.

U drugome se dijelu članka izdvajaju pojedini sintaktički problemi i pokazuje se kako su opisani u gramatikama u 20. stoljeću te govori o sintaktičkoj preskriptivnosti, odnosno o sintaksi u jezičnim savjetnicima.

1.

Povijest sintaktičkih opisa hrvatskoga jezika¹ neodvojiva je od povijesti hrvatskih gramatika kao knjiga koje sadrže opise ustroja hrvatskoga jezika. Naime, već je prva tiskana gramatika hrvatskoga jezika, *Institutiones linguae Illyricae (Osnove ilirskoga jezika)* Bartola Kašića iz 1604. godine, imala sintaktičke napomene, premda je u svojem naslovu nudila primarnu gramatiku, koja se u klasičnome jezikoslovlju u osnovi svodila na temeljne informacije o fonološkome sustavu dane kroz opis grafijskoga sustava te na morfologiju. Kašićevih je 13 pravila bilo daleko od cjelovitoga sintaktičkog opisa jednoga jezika, ali je njima, posebice izdvajanjem razlika u odnosu na latinsku sintaksu, zaigurno dan signal o nužnosti opisa sintakse, pa i temelj za način opisivanja sintakse. Stoga se u gramatikama koje su u sljedećim stoljećima nastajale, i tiskanima i rukopisnima, pokušavalo dati bar nekoliko napomena o sintaksi, ako već ne opis sintakse kao ravnopravne jezične razine drugim razinama (morfologiji prvenstveno), naravno, u okvirima u kojima je sintaksa shvaćana.

A poimanje sintakse se u povijesti jezikoslovlja značajno razlikovalo od današnjega. Pogledamo li samo neke gramatičare s početka gramatikološkoga promišljanja jezika, možemo utvrditi da mnogi od njih ne istražuju sintaksu, premda je se dotiču, kao Aristotel dodavanjem skupine riječi i rečenice među dijelove jezičnoga iskaza (Glovacki-Bernardi 2001:15) ili Dionizije Tračanin definiranjem rečenice kao spoja riječi što predstavljaju zaokruženu misao (Glovacki-Bernardi 2001:17). S druge su strane Lucije Elije Stilon Prekonin, autor sintaktičkoga priručnika (Glovacki-Bernardi 2001:19), i Apolonije Diskol, čija je sintaksa djelomice sačuvana. Diskol “pod sintaksom smatra svako redanje odnosno slaganje: glasova u slog, slogova u riječi, riječi u rečenice” (Glovacki-Bernardi 2001:18). Priscijanova gramatika iz 5. stoljeća sadrži 18 knjiga, prvih je 16 posvećeno fonetici/fonologiji i morfologiji, a činjenica da ih se naziva *Priscianus maior* govori o izjednačavanju cjelovite gramatike s ovim jezičnim razinama, za razliku od dviju posljednjih knjiga posvećenih sintaksi, nazvanih *Priscianus minor* (Glovacki-Bernardi 2001:20). Ovi uzualni nazivi (*maior* : *minor*) pokazuju položaj sintakse u gramatikama koji će se zadržati do kraja 19. stoljeća - gramatika može bez sintakse, a ako ju uključuje, onda je manje opsega i smještena na samome kraju gramatike.

Ni gramatičari u srednjovjekovlju ni oni u prvim stoljećima novovjekovlja nisu sintaksi posvetili više pozornosti. Sve se iscrpljuje u brizi za smislenost rečenice i ispravnost rečenične građe (npr. jasno izražena u skolastika). Zani-

---

¹ Rad je nastao u okviru znanstvenoga projekta Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske broj 0009015 (Povijest hrvatske sintakse).

manje za sintaksu nije se značajno pojačalo čak ni u 19. stoljeću, inače posebno značajnom razdoblju u povijesti jezikoslovlja – ne bavi se njome posebno ni poredbeno jezikoslovlje u prvoj ni mladogramatičari u drugoj polovici stoljeća.² Analize su usmjerili na vokalni i konsonantski sustav te na morfološku razinu, dok je sintaksa bila najčešće ostavljena po strani.

Ipak, koncem 19. stoljeća te posebno u 20. stoljeću sintaksa se napokon našla u središtu zanimanja jezikoslovnih teoretičara, pa, logično, nakon toga i praktičara.

Strukturalističke postavke Ferdinanda de Saussurea vezane uz sintagmu i sintagmatske odnose nezaobilazne su u teorijskim određenjima cijelo sljedeće stoljeće, neovisno o tome kako će ih mlađi teoretičari nazivati i opisivati. U tome će krugu biti Albert Sèchehaye i njegova sintagmatska gramatika, Leonard Bloomfield i njegovi postulati o jeziku, André Martinet i njegov funkcionalizam, Louis Hjelmslev i njegova glosematika, Lucien Tesnière sa svojom teorijom valentnosti, pa i Noam Chomsky s generativnom gramatikom...

Svaki je od sintaktičara drukčije poimao sintaksu, označavao njezine granice i jedinice, uspostavljao odnose između jedinica, određivao prioritete u istraživanju.

Stoga je logično da su i gramatičari, koji su svoje gramatike sastavljali temeljeći ih na različitim metodološkim načelima, nudili različite sintaktičke opise.

Ako se sada vratimo hrvatskim gramatikama, onda je u tome kontekstu logično utvrditi razlike u povijesti hrvatskih gramatika, odnosno da su se sintaktička poglavlja starijih hrvatskih gramatika također značajno razlikovala od našega današnjega pojma o modelu sintaktičkoga opisa jezika.

Prvenstveno se pod time misli na jedinice koje sintaksi pripadaju i na granice do kojih sintaksa seže.

Što se jezičnih jedinica tiče, do druge polovice 19. stoljeća gramatičari se u sintaktičkome opisu služe morfološkim nazivljem, odnosno sintaktičke odnose tumače pomoću opisa odnosa vrsta riječi. Stoga je te sintakse opravdanije zvati *morfosintaksama hrvatskoga jezika* nego sintaksama hrvatskoga jezika.

Što se tiče granica do kojih sintaksa seže, do sredine 19. stoljeća gramatičari u prvome redu opisuju odnose unutar sintagmi, tek uz poneke napomene o reče-

² To, naravno, ne znači da nije bilo sintaktičkih radova jer je, na primjer, u 18. stoljeću objavljena Adelungova njemačka sintaksa (1782.) ili u 19. stoljeću Miklošičeva poredbena sintaksa (1868.) ili njegova rasprava o besubjektivnim rečnicama (1883.), a koncem stoljeća jedna od značajnijih analiza iz područja sintakse padeža – Meilletov rad o odnosu genitiva i akuzativa u slavenskim jezicima (1897.).

nicama i odnosima između rečenica. Stoga je u odnosu na obuhvatnost opravdano te sintakse zvati *sintaksama sintagme*.

Ipak, 19. stoljeće mijenja stav autora prema sintaksi kao dijelu gramatike koji jest ili nije nužno opisivati. Još u dopreporodnome razdoblju s Appendinijevom gramatikom iz 1808. godine započinje opširno opisivanje sintaktičkih odnosa, premda, kako smo utvrdili, u okvirima sintakse sintagme (ili male sintakse) i morfosintaktičkom metodologijom. Uza sve propuste i nesustavnosti te gramatike, njegova je sintaksa na dvjestotinjak stranica donijela izuzetno velik broj primjera i u njima utvrdila distribuciju pojedinih vrsta riječi i njihovih funkcija u rečenicama (Pliško 2003).

Druga je, pak, polovica 19. stoljeća donijela neke značajne pomake u proučavanju sintakse hrvatskoga jezika, premda je to još uvijek u okvirima tradicionalne sintakse. Gramatičari su pomakli granice sintakse na rečenicu i pokušali razdvojiti sintaksu od morfologije. To se odnosi na Vjekoslava Babukića i njegovu treću gramatiku, *Ilirsku slovnicu* iz 1854. godine, i Adolfa Vebera (Tkalčevića) i njegovu *Skladnju ilirskoga jezika* iz 1859. godine, prvu sintaksu koju je autor izdvojio iz gramatike kao zasebnu knjigu.

Stvarne promjene u pristupu sintaksi donosi tek 20. stoljeće, o čemu govori ovaj rad.

2.

Vidjeli smo da je u svjetskoj lingvistici 20. stoljeće donijelo brojne nove teorije, a s njima i novo mjesto sintaksi. Njihov je odraz u hrvatskim gramatikama vidljiv tek s vremenskom odgodom, najčešće od nekoliko desetljeća (npr. strukturalizam i transformacijska gramatika), dok neke nisu ostavile tragova u gramatikama (npr. teorija valentnosti), za razliku od drugih jezikoslovnih djela - prikaza i članaka objavljenih u stručnoj periodici te monografija, magistarskih radnji i doktorskih disertacija i sl.³ Naročito se to odnosi na novije teorije (npr. minimalnih parova, uloga i referencija i sl.).

U predstavljanju sintaktičkih opisa u gramatikama nastalim u 20. stoljeću treba dati pregled sintaktičkih poglavlja samo u osnovnim crtama jer bi detaljna analiza svake pojedine gramatike, zbog obilne građe i zbog uočenih brojnih zajedničkih značajki u opisu, mogla zamagliti pravac u kojemu se razvijala sin-

---

³ Neki se pristupi sintaksi i termini nisu (bar ne izravno) rabili u gramatikama, npr. sintaksa riječi ili tagmemika; sintaksa spojeva ili sintagmemika; rečenična sintaksa ili kontagmemika; sintaksa teksta ili supratagmemika... (Pranjković 1993).

taksa te sintaktičku preskriptivnost.⁴ Stoga ćemo, nakon toga kratkoga pregleda, odrediti gramatike na kojima će se napraviti detaljna analiza. U tome će korpusu biti gramatike različitih namjena – školske i znanstvene gramatike, dakle i gramatike namijenjene osnovnom ili naprednom školskom učenju hrvatskoga jezika i one gramatike namijenjene znanstvenom pristupu sintaktičkoj razini, obradom opsežne građe. Korpus će se za predstavljanje sintaktičke preskriptivnosti proširiti i gramatikama ostalih namjena – gramatikama za strance i gramatičkim opisima koji dopunjavaju jezične savjetnike.

U 20. je stoljeću objavljeno dvadesetak gramatika u većem broju izdanja.⁵ Ovim prikazom neće biti obuhvaćene, naravno, one gramatike koje nemaju sintaktička poglavlja (npr. Jurišić 1944 i 1992; Babić 1986; Babić i sur. 1991), zatim one koje svojom koncepcijom i prethodnim izdanjima pripadaju zapravo 19. stoljeću (npr. Parčić 1904; Divković 1903 i 1908) ni one čija su sintaktička poglavlja nastala pod izravnim utjecajem neke druge, ovdje opisane gramatike (npr. Rešetar 1922). Također nisu opisane gramatike i udžbenici hrvatskoga jezika pisani na drugim jezicima, namijenjeni učenju hrvatskoga kao stranoga jezika.

Time se značajno reducirao popis gramatika u prvoj polovici 20. stoljeća, koje će razdoblje u ovome prikazu biti zastupljeno samo dvjema gramatikama - Maretićevom i Florschützovom.

Prikaz sintaktičkih poglavlja u drugoj polovici 20. stoljeća obuhvaća pet gramatika (BHŽ⁶, TB, HG, RK, DR), koje pokazuju korake u razvoju opisa sintaktičkoga ustrojstva, a kojima se za određene teme dodaju tri gramatička opisa namijenjena strancima i (primarno) jezičnosavjetničkoj literaturi (JH, SP, HJS).

Kada govorimo o gramatikama hrvatskoga jezika tiskanima u 20. stoljeću, možemo reći da je u literaturi već utvrđeno “da u 20. stoljeću imamo koncepcijski u osnovi jedinstvenu gramatičku tradiciju” (Samardžija-Selak 2001:198). To se ipak prvenstveno odnosi na morfologiju, dok su fonološka i sintaktička razina doživjele značajne promjene aktiviranjem strukturalističkoga pristu-

⁴ Dopreporodne su gramatike bile deskriptivne, a tek preporod i postpreporodno vrijeme omogućuju sastavljanje preskriptivnih gramatika, što zbog utvrđivanja cjelovitosti hrvatskoga jezika i osnove standardnoga jezika, što zbog donošenja zakonskih uredbi, prvenstveno o obvezatnome osnovnome školovanju. Stoga i gramatike 20. stoljeća imaju preskriptivnu funkciju, pa je moguće utvrditi i sintaktičku preskriptivnost.

⁵ Popis hrvatskih gramatika, što uključuje i one objavljene u 20. stoljeću, može se naći na internetskim stranicama Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje (<http://www.ihj.hr>) i u Samardžija - Selak 2001:200–202. Analizu gramatika 20. stoljeća donosi Stolac 2005.

⁶ Popis kratica je u prilogu na kraju članka.

pa - prva pod utjecajem praškoga kruga, a druga dubljim istraživanjima tipova sintagmatskih odnosa, generativnih rečeničnih modela te naročito podizanjem gornje granice sintaktičkih istraživanja s rečenice na diskurz i tekst.

2.1.

Prikaz započinjemo gramatikom sa samoga pregiba 19. u 20. stoljeće – *Gramatikom i stilistikom hrvatskoga ili srpskoga jezika* Tome Maretića, objavljenom u Zagrebu 1899. godine. Njezina formalna pripadnost 19. stoljeću nije prepreka za u struci prihvaćen stav - Maretićeva je velika ili “akademska” gramatika obilježila cijelu prvu polovicu 20. stoljeća, ucrtala put gramatikama koje su slijedile te u cijelosti ili posebno nekim poglavljem (Jonke 1971:196; Šarić 1996) utjecala na kasnije gramatike.⁷ Istodobno je autor pripremio i školsku gramatiku naslovljenu *Gramatika hrvatskoga jezika*, koja je pod naslovom *Hrvatska ili srpska gramatika* doživjela više izdanja.

Prve su se kritike Maretićeve gramatike osvrnule na ekscerpirani korpus, iz kojega se navode primjeri, što je naročito važno za sintaksu. Tako su Antun Radić i Vatroslav Jagić (Jonke 1971:198–199) utvrdili da je oslonac samo na djelima Vuka Karadžića i Đure Daničića loš izbor korpusa, kojemu nedostaju primjeri iz najznačajnijih djela hrvatske književnosti. Stoga opisano gramatičko ustrojstvo, pa time i sintaktička struktura, ne odgovaraju hrvatskom književnom jeziku u svojoj njegovoj polifunkcionalnosti. Tu je pogrešku Tomo Maretić uočio, ali je kritiku tek dijelom prihvatio - proširio je korpus već za drugo izdanje 1931. godine, ali samo neznatno.

Maretićeva sintaksa ima više od dvjesto stranica, podijeljenih u četiri velika poglavlja: *Rečenica*, *Sintaksa dijelova govora*, *Sintaksa padeža* i *Sintaksa glagolskih oblika*. Umjesto sustavnoga uvodnoga odlomka samo je jedan paragraf, u kojemu se autor načelno određuje prema pojmu sintakse i rečenice, ali koji ne nudi ni osnovne sintaktičke informacije: popis sintaktičkih kategorija, njihove definicije, vrste rečenica, pa se te informacije moraju iščitavati posredno i kroz cijelu gramatiku.

Stoga poglavlje o rečenici započinje objašnjavanjem osnovnih sintaktičkih kategorija: subjekt, predikat i objekt. Sve su ostale kategorije za njega dopune, opisane morfološkom terminologijom i položajem u odnosu na imenice ili glagole u rečenici, iz čega se vidi da je polazište u opisu vrsta riječi, a ne njezina funkcija u rečenici. Uvodno je, dakle, opisao tri (subjekt, predikat i objekt), a

---

⁷ Kao primjer možemo navesti sintaksu u *Elementar-Grammatik der kroatischen (serbischen) Sprache* Milana Rešetara iz 1916. godine, sastavljenu pod Maretićevim utjecajem.

kasnije još tri kategorije (atribut, privezak i apoziciju) te neizravno jednu kategoriju (priložnu oznaku). Osim kategorija u uvodu su objašnjeni i odnosi sintaktičke zavisnosti, sročnost posebno detaljno.

Maretić je već u uvodu naznačio da ne vidi svrhu analize rečenica, pa tako nema posebnoga poglavlja o vrstama rečenica. Ipak, u poglavlju o uporabi veznika u rečenici možemo pročitati kako vidi složenost rečeničnih odnosa. Time potvrđuje morfosintaktičku podlogu sintaktičkoga opisa ne samo za utvrđivanje sintaktičkih kategorija nego i rečeničnih odnosa.

U poglavlju o rečenici nalazi se i opis reda riječi u rečenici, pa možemo zaključiti da je ovdje smješten prije opisa sintaktičkoga ustrojstva, dok je u gramatikama u drugoj polovici 20. stoljeća to nakon osnovnoga sintaktičkog opisa, a često i posljednje sintaktičko poglavlje.

Posebna su poglavlja posvećena sintaksi padeža i sintaksi glagolskih oblika, čime se dopunjava opis hrvatskoga sintaktičkog sustava.

U *Sintaksi dijelova govora* opisuju se funkcije pojedinih vrsta riječi, što još jače upućuje na morfologiju kao jezičnu razinu s koje istraživanje sintakse treba početi. Kako se u morfologiji usredotočio samo na morfološke promjene - deklinaciju i konjugaciju, uvid u nepromjenjive vrste riječi kojima se u toj gramatici služi (prilozi, prijedlozi, uzvici, veznici)⁸ dobivamo tek u sintaksi. Stoga tek ovdje možemo zaključiti da razlikuje devet vrsta riječi.

Sintaksa padeža pokazuje funkcije svakoga pojedinog padeža, odnosno imenica u pojedinim padežima bez prijedloga i s prijedlogom. Utvrđuje se nominativ kao padež subjekta i akuzativ kao padež izravnoga objekta, dok je za ostale padeže dosta složeniji opis funkcija. Zanimljivo je napomenuti da u sintaksu smješta i tragove staroga besprijedložnog lokativa (priloge *gore, lani, zimi...*).

Posljednje je sintaktičko poglavlje *Sintaksa glagolskih oblika* posvećeno opisu funkcija glagolskih vremena, načina, infinitiva, glagolskih priloga (gerunda) i glagolskih pridjeva (participa)⁹. Utvrđuje pravu (apsolutnu) i nepravu (relativnu) uporabu pojedinih glagolskih oblika.

Osim sustavnoga sintaktičkoga opisa, Maretićeva je gramatika postavila i temelje sintaktičkoj preskriptivnosti, kako velika znanstvena, tako i manja školska, svaka u svojem krugu, svaka sa svojom namjenom. To je u skladu s drugim Maretićevim jezikoslovnim djelokrugom rada – jezičnim savjetništvo, koje je poimao kao kodifikacijsku djelatnost.

⁸ Sintaksa dijelova govora završava poglavljem Nijekanje (negacija), ali to ne smatra vrstom riječi, nego posebnim funkcijama ranije opisanih vrsta riječi: priloga ne ili veznika ni.

⁹ Na kraj, nakon poglavlja o participima, smješta optativ, za koji utvrđuje da je željni način, ali i da se izriče participom aktivnim.

2.2.

Druga gramatika koja je obilježila prvu polovicu 20. stoljeća jest *Gramatika hrvatskoga jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole* Josipa Florschütza, tiskana u Zagrebu u više izdanja od 1905. godine. Posljednje je, prerađeno izdanje, objavljeno 1943. godine pod naslovom *Hrvatska slovnica* pa vidimo da je bila prisutna u hrvatskim školama gotovo pola stoljeća (Šarić 1996).

Više od polovine te školske gramatike i svojevrsnoga priručnika za nastavnike čini sintaksa, vrlo detaljno obrađena na stotinjak stranica. O značajnosti koju za autora ima sintaksa, osim opsega poglavlja *Sintaksa*, govori i činjenica da su u *Pristupu* gramatici prvo objašnjeni upravo osnovni sintaktički pojmovi: *rečenica; podmet i prirok; proste rečenice; dodaci i atributi; apozicija; predmeti ili objekti; priložne ili adverbne oznake; proste rečenice s jednakim rečeničnim dijelovima; složena rečenica; odnosne rečenice i upravni govor*. Njihov popis i redosljed pokazuju nesustavnost, ali ona neće biti obilježje ove sintakse.

Na početku *Sintakse* Florschütz donosi precizan popis i osnovni opis šest sintaktičkih kategorija, ovim redom: subjekt, predikat, atribut, apozicija, objekt i priložne oznake.

Nakon toga slijedi opis vrsta rečenica. Dijeli ih na proste i složene, a složene na nezavisno i zavisno složene rečenice. Nakon detaljne analize svake pojedine vrste rečenica uvodi pojmove *rečeničnoga sklopa* i *perioda*. *Rečenični sklop* ili *mnogostruko složena rečenica* nastaje “kad se tri rečenice ili više njih bilo prostih bilo složenih slože u jednu cjelinu”. Odnosi unutar rečeničnoga sklopa vrlo su složeni, ali se vrste zavisnosti jasno mogu iščitati. Tako Florschütz kaže: “Od glavne rečenice može zavisiti samo jedna zavisna rečenica, a od te zavisne mogu zavisiti opet druge zavisne. /.../ Zavisna rečenica zavisna od glavne zove se zavisna rečenica 1. reda, a od nje zavisna je zavisna rečenica 2. reda i. t. d.” (str. 167). “Opsežan vješto složen rečenični sklop” naziva se *period*, a sastoji se od *prednjaka ili protaze* i *zadnjaka ili apodoze*. Pojašnjava: “I prednjak i zadnjak ima bar po jednu složenu rečenicu, ali obično je prednjak i zadnjak sastavljen od rečeničnih sklopova”, zatim utvrđuje da su prednjak i zadnjak otprilike jednako dugi, a mjesto gdje se dodiruju naziva *prekret perioda*. To mjesto pravopisno označava dvotočjem, što kasnije gramatike ni pravopisi ne slijede (str. 170). Kao i Maretić, u poglavlje o rečenici uključuje i pravila za red riječi u rečenici. Razlikuje *redovan ili gramatički* red riječi u običnome, svakodnevnom govoru te *obrnut ili govornički (retorički)* red riječi u rečenici kada se želi nešto posebno istaknuti.

Florschütz je, kao i njegov prethodnik Maretić, u morfologiji opširno opisao promjenjive vrste riječi (naročito imenice i glagole, nešto kraće zamjenice, pridjeve i brojeve). U *Sintaksi vrsta riječi*, pak, opisao je detaljno rečeničnu uporabu pridjeva, zamjenica i glagola te uporabu četiriju nepromjenjivih vrsta riječi. Zajedno s poglavljima *Sintaksa padeža* i *Sintaksi glagolskih oblika* to je vrlo sustavna morfosintaksa.

2.3.

Ivan Brabec, Mate Hraste i Sreten Živković autori su *Gramatike hrvatskoga ili srpskoga jezika*, objavljivane od 1952. do 1970. godine. Prema teorijskim polazištima na kojima počiva i načinu prikaza gramatičke, pa onda i sintaktičke građe, ta je gramatika bila posljednja tradicionalna gramatika hrvatskoga jezika.

U *Sintaksi* se opisuje subjekt i predikat kao glavne dijelove rečenice, dok su ostale sintaktičke kategorije dodaci: atribut, objekt, adverbne oznake. Prikaz vrsta složenih rečenica sve je obuhvatniji, pa autori zasebno opisuju jednostruko i mnogostruko složene rečenice, rečenični niz, zatim nezavisno složene, a vrlo sustavno zavisno složene rečenice. Naglašavaju se značenjski odnosi, najčešći veznici, tipovi zavisnosti i pravopisna pravila vezana uz pisanje zarez. Analizu prati tabelarni prikaz vrsta rečenica i načina njihova vezivanja. Opisuju se i načini zamjenjivanja zavisnih rečenica različitim skupovima riječi. U analiziranju vrsta zavisnosti posebno mjesto zauzima sročnost, ali se zavisnost promatra i na razini međurečeničnih odnosa, pa se shematski prikazuju različiti tipovi zavisnosti unutar mnogostruko složene rečenice. Poglavlje o redu riječi u rečenici ne zastaje samo na utvrđivanju *običnoga* i *slobodnoga* reda riječi nego se u opis uključuje i *rečenični akcent* te pravila o položaju enklitike.

Poveća su poglavlja posvećena sintaksi padeža i sintaksi glagolskih oblika, tradirajući način opisa sintaktičkih funkcija imenica i glagola iz ranijih gramatika. Ali, sustavnost osnovnoga sintaktičkoga opisa rezultirala je isključivanjem ranije značajnoga poglavlja o sintaksi vrsta riječi.

2.4.

Šezdesetih se i sedamdesetih godina 20. stoljeća u pisanju hrvatskih gramatika počinju ogledavati nove jezikoslovne teorije, prvenstveno za prikaz fonološke i sintaktičke razine. Na preradama, izmjenama i dopunama izdanja jedne od njih može se pratiti razvoj hrvatske gramatikologije i gramatikografije u 20. stoljeću, jer je od prvoga izdanja iz 1966. godine do danas prošla faze

od tradicionalne do moderne gramatike. To su izdanja osnovnoškolske gramatike Stjepka Težaka i Stjepana Babića: *Pregled gramatike hrvatskosrpskog jezika* (pet izdanja od 1966.), *Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika* (1973.) te *Gramatika hrvatskoga jezika – Priručnik za osnovno jezično obrazovanje* (od 1992.).

Za razliku od svih ostalih gramatika u 20. stoljeću sintaksa je dana u poglavlju koje nije naslovljeno *Sintaksa* nego *Rečenica*. Naime, sve je u toj gramatici podređeno osnovnoškolskoj, didaktičkoj namjeni gramatike, pa su sva tri temeljna poglavlja s opisima gramatičkoga ustrojstva hrvatskoga jezika naslovljena tradicionalno: *Glasovi – Riječi – Rečenica*. U svim je izdanjima ta gramatika zadržala tradicionalne dijelove sintakse, koji pokazuju položaj i funkciju pojedinih vrsta riječi i njenih oblika u rečenici. Ti su dijelovi sintakse ranije obično nazivani: sintaksa vrsta riječi, padeža i glagolskih oblika, a ovdje su, u skladu s osnovnoškolskom namjenom, poglavlja naslovljena: *Imenske riječi u rečenici; Padeži u rečenici; Glagoli u rečenici; Pasiv; Nepromjenjive riječi u rečenici*.

Gramatika S. Težaka i S. Babića razlikuje se od drugih gramatika i metodologijom prikaza pojedinih sintaktičkih kategorija, koja kao svojega korisnika prvenstveno vidi učenika. Tako poglavlja započinju nizom rečenica ili kratkim tekstom, s posebno označenim riječima i skupovima riječi kojima je poglavlje posvećeno te vizualno izdvojenom definicijom, pa korisnik lako zaključuje na što se gramatički opis odnosi. Za vježbu mu ostaje velik broj primjera koji prati sintaktička pravila. U odnosu na prethodne gramatike značajno je proširen korpus rečenica na temelju kojih je rađen sintaktički opis. Posebno se zastaje na mogućim i očekivanim pogreškama, pa se upozorava na značenjske razlike do kojih može doći, kao na primjer na razlike između uzročnih i posljedičnih rečenica, i sl. Takva je metodologija primijenjena i u morfologiji i za obje je jezične razine dobro odabran način pokazivanja građe za osnovnoškolsko učenje.

U izdanjima do 1973. godine sintaksu obilježava tradicionalni pristup građi. Vidi se to na primjer u redosljedu sintaktičkih kategorija (popis započinje subjektom) i njihovu popisu (ima ih šest), nekim tradicionalnim pojmovima (kao što je krnja rečenica) i sl. Uslijedila je stanka od dva desetljeća u izdavanju te gramatike, između 6. (1973.) i 7. izdanja (1992.), pa su zato jasno vidljive razlike u izdanjima nakon 1992. godine, gdje se za iste izdvojene primjere postupa u skladu sa suvremenim jezikoslovnim načelima i drugim dotad objavljenim gramatikama: analiza započinje predikatnom kao jezgrom rečenice, navodi se sedam sintaktičkih kategorija (nova je predikatni proširak), rečenica u kojoj nije izrečen glagolski dio predikata naziva se neoglagoljenom rečenicom, i sl.

Koji su izvori ovih promjena? U vremenu između 6. i 7. izdanja gramatike S. Težaka i S. Babića objavljena su dva izdanja gramatike skupine autora iz Zavoda za hrvatski jezik, s nizom inovacija na svim jezičnim razinama. Inovacije na sintaktičkoj razini unesene su u nju iz rukopisa *Sintakse hrvatskoga književnog jezika* Radoslava Katičića, koja je u međuvremenu također objavljena (1986. godine).

2.5.

Skupina autora iz Zavoda za hrvatski jezik, odnosno Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje: Eugenija Barić, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavušić, Mirko Peti, Vesna Zečević i Marija Znika, objavila je svoju modernu gramatiku na zasadama suvremenoga jezikoslovlja u više izdanja. Prvo je izdanje 1979. godine naslovljeno *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, drugo 1990. godine gubi funkciju priručnosti i prerasta u *Gramatiku hrvatskoga književnog jezika*, a od trećega izdanja 1995. godine nosi naslov *Hrvatska gramatika*.

Premda je i u toj gramatici moguće utvrditi određene elemente tradicionalnoga jezičnog opisa, upravo se za sintaktičku razinu jasno vidi temelj u transformacijskoj gramatici. Kao što smo već rekli, mnoge novosti u sintaktičkome opisu autori Mirko Peti i Marija Znika uključili su iz tada već napisane, ali još neobjavljene *Sintakse hrvatskoga književnog jezika* Radoslava Katičića.

Prvo je izdanje pobudilo veliko zanimanje načinom prikaza i interpretacije jezičnoga sustava, naročito fonoloških, morfonoloških i sintaktičkih sadržaja. Nakon stoljeća tradicionalnoga opisa sintaktičkih funkcija i utvrđivanja vrsta rečenica prema sadržaju i uporabljenim veznicima *Sintaksa* je u toj gramatici uvođenjem transformacijske gramatike u sintaktički opis napravila značajan korak naprijed. Više je pokazatelja transformacijskih teorijskih temelja, a jasno su vidljivi u novom načinu objašnjavanja sklapanja rečenica – od ishodišne rečenice do površinske strukture, s prikazanim svim fazama promjena. Nova je bila trodjelna podjela složenih rečenica na nezavisne, međuzavisne i zavisne rečenice te imenovanje odnosa unutar nezavisno složenih (sklapanje nizanjem i spajanjem) i zavisno složenih rečenica (sklapanje uvrštavanjem). Umjesto dotadašnjeg termina veznik rabi se novo složeno imenovanje veznih elemenata između rečenica (prilozi i suodnosnice). Značajno mjesto zauzima i pojašnjavanje preoblika gramatičkoga ustrojstva rečenice.

Za razumijevanje metodologije pristupa sintaksi značajno je bilo i uvođenje diskurza kao “jezične jedinice najviše razine” u sintaksu te opis naravi sin-

taktičkih odnosa. Iz tih je temeljnih postavki proizašlo postavljanje predikata u središte rečenice, pa je tako postao sintaktička kategorija od koje se u opisu kreće. S druge je strane razlikovanje pojmova osnovno i složeno rečenično ustrojstvo od pojmova jednostavna i složena rečenica rezultiralo prikazom atributa, apozicije i predikatnoga proširka, nove sintaktičke kategorije, tek nakon opisa odnosa u složenim rečenicama.

U strukturi sintaktičkoga poglavlja toj je gramatici modernost davalo odustajanje od tradicionalnoga prikaza sintakse padeža i sintakse glagolskih oblika te funkcija pojedinih, naročito nepromjenjivih vrsta riječi u rečenici.

Kao i gramatika S. Težaka i S. Babića, i na izdanjima ove gramatike može se pratiti razvoj teorijske sintaktičke misli, vidljiv već i povećanjem broja stranica između prvoga i posljednjega izdanja. Razlikuju se za oko 150 stranica, od čega najveći dio otpada upravo na sintaksu. Promjene su većim dijelom proširenje sadržaja, ali ima i funkcionalnih kraćenja.

U prvome je izdanju uvedeno poglavlje o kategoriji gotovosti glagolske radnje, koje mnogi korisnici gramatike nisu razumjeli. U posljednjim je izdanjima zbog toga ono prošireno, a pojašnjenju su pridonijeli tabelarni prikazi. I dalje nema poglavlja o sintaksi padeža, što autori izrijeком objašnjavaju, ali se ipak daju osnovne informacije o funkciji pojedinih padeža u rečenici i to jasnim tabelarnim pregledom. U prikazu vrsta rečenica trodioba složenih rečenica iz prvoga izdanja vraćena je u uobičajenu dvodiobu, na nezavisno složene i na zavisno složene rečenice, ali je uvedena i nova vrsta nezavisno složenih rečenica: objasnidbene rečenice, koju nalazimo u Katičićevoj *Sintaksi*, a koju druge gramatike ne navode, bar ne kao vrstu nezavisno složenih rečenica¹⁰. Završni je dio sintakse red riječi u rečenici, a u novim je izdanjima primjerenije strukturiran i proširen primjerima, naročito za stilski obilježen red riječi.

Funkcionalna kraćenja nalazimo u opisu zavisno složenih rečenica, čije je polazište ostalo u transformacijskoj gramatici, ali je rečenična građa presložena i dana na prihvatljiviji način. Autori su to postigli iznošenjem manjega broja primjera s cjelovitim prikazom preobličavanja, što je omogućilo fokusiranje na manje reprezentativnih primjera i manje faza preobličavanja ustrojstva. Također su odustali od složenoga imenovanja veznih elemenata složenih rečenica iz prvoga izdanja i vratili se tradicionalnom nazivlju (veznici). Neki su zahvatiti manji, kao na primjer u prikazu stilski obilježenoga reda riječi gdje se izrazi i rečenice izvan gramatičkog ustrojstva sada opisuju kao umetnuti izrazi i rečenice.

---

¹⁰ Objasnidbenu rečenicu navode Florschützova i Raguževa gramatika kao vrstu zavisno složenih rečenica.

2.6.

Sve nas to vodi knjizi koja je 1986. godine ponudila cjelovit moderan opis sintaktičkoga ustrojstva hrvatskoga jezika – *Sintaksi hrvatskoga književnog jezika* Radoslava Katičića, dijelu Akademijina projekta “velike gramatike”.

Kako je rukopis te gramatičke knjige bio poznat autorima *Priručne gramatike hrvatskoga književnog jezika* iz 1979., a temeljne postavke ugrađene u nju, već smo opisali osnovne novosti koje je ta sintaksa donijela. Ali, Katičićeva *Sintaksa* nije opća gramatika nego gramatički opis usmjeren samo na jednu jezičnu razinu, onu sintaktičku, obasiže više od 500 stranica i ima građu razvrstanu u čak 1112 paragrafa, koji jasno pokazuju da je riječ o vrlo opsežnom i složenom sintaktičkom opisu. Dapače, da bi se korisnik mogao snaći na pola tisuće stranica opisa građe, pored uobičajenoga *Sadržaja* sastavljen je jedan manje običan - vrlo detaljan *Sadržaj po paragrafima*.

Za tako opsežan opis nužna je bila i obrada velikoga korpusa. Bogata građa na temelju koje je autor napisao *Sintaksu* vrijedan je korpus rečenica najvećim dijelom iz književnih djela 20. stoljeća, ali i iz tekstova ostalih funkcionalnih stilova. Posebnu vrijednost korpusu daje njegovo širenje na 18. i 19. stoljeće, dakle na prvi i drugi standardni period hrvatskoga jezika. Za pojedine sintaktički zanimljive strukture, naročito one koje više nisu tako često u uporabi, autor navodi potvrde iz štokavskih djela iz 18. stoljeća (zastupljeni su primjeri iz djela Andrije Kačića Miošića, Antuna Matije Reljkovića, Antuna Kanižlića, Vida Došena, Matije Petra Katančića...) te potvrde iz 19. stoljeća (npr. iz djela Ivana i Frana Mažuranića, Augusta Šenoe, Silvija Strahimira Kranjčevića...). Korpus iz kojega su ekscerpirani primjeri u toj sintaksi pokazuje vidan pomak od postilirskoga shvaćanja kontinuiteta književnoga jezika, a još više odmak od shvaćanja hrvatskih vukovaca o jeziku književnih djela u 19. stoljeću, a što je obilježilo gramatike u 19. i većem dijelu 20. stoljeća. Katičićeve stranice popisa djela iz kojih je ekscerpirana građa višestruko nadmašuju Maretićev popis ekscerpiranih djela nakon Radićeve i Jagićeve kritike korpusa za prvo izdanje.

Ovako velik broj primjera koji su autoru bili na raspolaganju omogućio je ne samo kvalitetnu analizu sintaktičkih mogućnosti hrvatskoga jezika nego i znanstveno utemeljeno donošenje sinteze, koja je, pak, omogućila utvrđivanje stilogenih i nestilogenih sintaktema. Bez velikoga korpusa i pomicanja granica sintaktičkoga opisa na diskurz ne bi bilo moguće donijeti niz sintaktostiliističkih napomena niti osigurati sljedeći korak - utvrđivanje sintaktičke preskriptivnosti.

2.7.

Pretkraj 20. stoljeća, 1997. godine, objavljena je još jedna gramatika, koju također obilježava suvremeni autorski pristup jezičnoj građi – *Praktična hrvatska gramatika* Dragutina Raguža. Ta se gramatika značajno razlikuje od gramatika koje su joj prethodile, prvenstveno zbog suvremenih jezikoslovnih temelja na kojima počiva – na metodologiji objasnidbene i funkcionalne gramatike.

Sintaktički opis u toj gramatici nalazimo, očekivano, u poglavlju *Sintaksa*, ali sintaktičke sadržaje već u morfološkim poglavljima: u *Deklinaciji* je to odlomak *Značenje i funkcija padeža*, koje je obično dio sintaktičkoga opisa, a u *Nepromjenljivim riječima* odlomak *Veznik*, navođenjem vrsta rečenica u kojima se svaki pojedini veznik rabi. Ovim posljednjim dobiva se pregled koji inače naše gramatike ne nude.

Poglavlje *Sintaksa* započinje objašnjavanjem osnovnih sintaktičkih odnosa u temeljnoj rečenici, ali se širi na utvrđivanje reda riječi u rečenici i preoblake, što obično nije zastupljeno u uvodnom dijelu sintaktičkoga opisa. Autor očito drži da je njihovo poznavanje nužno za svladavanja postupka generiranja novih rečenica. Nakon osnovnoga slijedi opis složenoga rečeničnog ustrojstva, gdje valja utvrditi da se klasifikacija složenih rečenica i prateća terminologija dosta razlikuju od tradicionalne u hrvatskoj sintaksi.

Raguževu *Sintaksu* obilježavaju razumljiva pravila i velik broj primjera koji ih prati. Posebna je pozornost posvećena preciznosti formuliranja gramatičkih pravila. Oprimjerenja su iz različitih funkcionalnih stilova. Autor kaže da su iz “suvremenoga živog jezika”, pa je razumljivo da nalazimo potvrde iz razgovornoga stila. Ranije su gramatike postavljale težište na književna djela, a u nedostatku potvrda, konstruirale primjere oslanjajući se na kompetenciju izvornoga govornika. Ipak, ni Raguževa gramatika, uza svu svoju neprijepornu modernost u strukturi, nije nastala na principima korpusne lingvistike, primjeri nisu eksecerpirani iz korpusa koji čine reprezentativni tekstovi iz različitih funkcionalnih stilova, premda je tada već bio sakupljen jednomilijunski korpus (tzv. Mogušev korpus), a radno je bio dostupan *Hrvatski nacionalni korpus (HNK)*, s *30-milijunskim korpusom suvremenoga hrvatskog jezika (30M)* (tzv. Tadićev korpus).

3.

Pogledamo li gramatike u proteklome stoljeću, jasno možemo utvrditi značajne razlike upravo na sintaktičkoj razini u odnosu na hrvatsku gramatičku tra-

diciju od 17. do 19. stoljeća. Tako je vidno poboljšan položaj koji sintaksa dobiva kao obvezatni dio gramatike, što dotad nije bila.

Opis sintaktičkoga ustrojstva ide za tim da jasno odvoji sintaktičku razinu od morfološke, odnosno da pokuša sintaktičkim, a ne kao ranije morfološkim pojmovljem opisati sintaktičku stvarnost. Ne može se utvrditi da više nema ni u kojemu sintaktičkome problemu morfosintaktičkoga pristupa, ali on biva značajno sužen. S druge strane, može se utvrditi jačanje sintaktosemantičkih kriterija, naročito u opisu objekata i atributa ili u podjeli vrsta adverbni rečenica.

Taj je pregled (2.1. – 2.7.) približio strukturu sintaktičkih poglavlja u gramatikama hrvatskoga jezika objavljenima u 20. stoljeću. Pokazao je osnovne značajke svake od gramatika, ali kronološki način prikaza nije mogao pokazati razvoj sintaktičke misli o pojedinim konkretnim temama. Stoga ćemo se sada usmjeriti na neke izdvojene probleme i razlike u njihovu opisu u gramatikama, kao pokazatelje razvoja jezikoslovnih stavova tijekom posljednjega stoljeća.

U skupini tema koje su gramatičari s početka stoljeća različito interpretirali od gramatičara s kraja stoljeća nalaze se određivanje granice do koje sintaktički opis seže, redefiniranje pojedinih sintaktičkih kategorija, utvrđivanje kriterija za klasifikaciju rečenica, pristup mnogostruko složenoj rečenici, opisivanje reda riječi u rečenici itd. Razlika je i u temama koje ranije gramatike nisu obrađivale ili su ih obrađivale posredno, kao što su preobličavanje rečeničnoga ustrojstva, razlaganje predikatnih kategorija, stilogenost sintaktičkih sredstava ili utvrđivanje sintaktičke norme, pa i sintaktičke preskriptivnosti.

U određivanju granica sintakse, koja je, podsjetimo se, do druge polovice 19. stoljeća bila sintagma, a onda je pomaknuta na rečenicu, od sredine 20. stoljeća vidi se pomak s rečenice na diskurz. Ipak, to očitovanje prema diskurzu više je teorijske nego praktične naravi jer se svi opisi i dalje provode u granicama rečenice, s iznimnim prelaženjima preko rečenične granice.

Uz to valja reći nešto i o tipovima rečeničnih raščlambi koje nude naše gramatike. Naime, sve gramatike nude opise gramatičkoga ustrojstva rečenice, a tek od Katičićeve *Sintakse* upoznajemo mogućnosti opisa obavijesnoga¹¹ i sadržajnoga ustrojstva rečenice. Logično je da gramatika pozornost usmjerava gramatičkome ustrojstvu, ali pomicanje granice sintakse na diskurz, odnosno smještanje sintakse u teorijski suodnos s lingvistikom teksta, traži poznavanje razlika između gramatičkoga, obavijesnoga i sadržajnoga ustrojstva rečenice i njihovo prožimanje. Istraživanje sintaktostilistike bez toga je gotovo nemoguće.

¹¹ Izvan gramatika obavijesno je ustrojstvo rečenice bilo, naravno, već opisano i primijenjeno u hrvatskom jezikoslovlju (Silić 1984).

U određivanju jedinica koje pripadaju sintaksi teorijska lingvistika služi se pojmom sintaktema, ali se on ne rabi u gramatikama. U gramatikama još uvijek ima teorijskih kolebanja, koja se očituju u preplitanju morfološke i sintaktičke razine. To se dobro vidi na prikazu sintakse vrsta riječi, padeža i glagolskih oblika. Ti su dijelovi sintakse bili zastupljeni u svim gramatikama do sedamdesetih godina, a po njihovu se opsegu moglo zaključiti da ih autori gotovo izjednačuju s cjelinom sintakse, jer su osim njih te gramatike imale još samo osnovne opise vrsta rečenica i reda riječi u rečenici. Posljednjih se, pak, desetljeća ta poglavlja ne nalaze u gramatikama kao izdvojene cjeline, ali se njihovi morfosintaktički sadržaji iščitavaju iz drugih dijelova sintakse. Tako elemente sintakse padeža nalazimo u klasifikacijama unutar opisa pojedinih sintaktičkih kategorija (npr. atributa, objekta i sl.), a apsolutnu i relativnu uporabu glagolskih oblika u opisu predikatnih kategorija.

Teorija zavisnosti postavila je glagol u strukturno središte rečenice, što u konačnici nudi verbocentričnu sintaksu (Samardžija 1986; Silić 1993). Premda gramatika zavisnosti i teorija valentnosti nisu bile teorijski temelji hrvatskih gramatika, upravo se u pristupu naravi sintaktičkih odnosa mogu iščitati njihovi utjecaji. Ta je monocentrična struktura, s glagolskim likom u središtu, a to je na sintaktičkoj razini najčešće predikat, krajem stoljeća promijenila polazište sintaktičkoga opisa sa subjekta na predikat. Tako prva sintaktička kategorija koja se u novijim gramatikama opisuje više nije subjekt nego predikat.

Ta činjenica rezultira nemalim promjenama u osnovnome sintaktičkom pojmovlju. Predikat nije samo polazišna kategorija, jezgra rečenice, nego i obvezatno prisutan u rečenici, što problematizira pojam *bespredikatne rečenice*. Ako je obvezatan, onda bez njega nema rečenice, pa je logično da se gubi pojam bespredikatne rečenice. Ostaje samo mogućnost da se ne izrekne glagolski dio predikata, ali time rečenica ne postaje bespredikatna nego samo neoglagoljena.

Zanimljivo je pogledati kako neke primjere rečenica s neoglagoljenim predikatom interpretiraju tradicionalne gramatike. Maretić već u uvodu u sintaksu komentira da *Jao!* i *Ah!* nisu rečenice (TM 359). U gramatici Brabeca, Hraste i Živkovića u poglavlju o predikatu navode se rečenice od jedne riječi, npr. *Vatra!* (BHŽ 194). Autori u njima vide rečenicu, za razliku od prvih izdanja gramatike Težaka i Babića, gdje piše da predikata nema u rečenicama *Iznenada uzvik: Avion!* (TB 216). Novija izdanja poznaju pojam neoglagoljene rečenice i navode niz primjera, npr. *U pomoć!; Vatra!; Dobar dan!* (TB 214)¹².

---

¹² Nejasno je zbog čega se na jednom mjestu ipak spominju “rečenice u kojima predikat nije izrečen” (TB 198).

Gramatike s početka stoljeća polazile su od subjekta, pa tako u Florschützovoj gramatici čitamo: “Subjekt je najznatnija riječ u rečenici” (JF 171). Gramatikama je padež subjekta bio nominativ, zatim su ga vidjele u instrumentalu, a u narodnom pjesništvu i u vokativu, dok su ostali padeži mogli biti u toj funkciji iznimno. Ali, te su mogućnosti rezultirale razlikovanjem *gramatičkoga* subjekta u nominativu i *logičkoga* subjekta u ostalim padežima, dok se sada subjekt veže samo uz nominativ, pa se gubi nazivlje *gramatički*, odnosno *logički subjekt*.¹³

I u opisu drugih sintaktičkih funkcija došlo je do promjena uzrokovanih novim sintaktičkim spoznajama. Najbolje se to vidi na definiranju atributa i njegovih podvrsta. Krenimo redom.

Maretić polazi od pridjeva i njihove funkcije u rečenici, pa one pridjeve koji označavaju stalno svojstvo imenice naziva *atributima*, a one koji označavaju neko privremeno svojstvo *privescima*. Stalnost i privremenost svojstva imenice kriterij je prema kojemu se i u Florschützovoj gramatici razlikuju *pridjevni ili adjektivni atribut* i *predikatni ili priročni atribut*, te kasnije u BHŽ gramatici *atribut* s jedne strane, a *predikatni atribut* ili *priložak* s druge. Tek će se u *Priručnoj gramatici hrvatskoga književnog jezika* 1979. godine ta podvrsta atributa izdvojiti kao samostalna sintaktička kategorija, nazvati *predikatni proširak* i dobiti cjelovit opis funkcija.

Ovome se može dodati da se do sedamdesetih godina unutar poglavlja o atributu nalazila i apozicija, kako kaže Florschütz “osobita vrsta atributa” (JF 133). Recentne gramatike vide atribut, apoziciju i predikatni proširak kao dubinski složene sintaktičke strukture pa ih i objašnjavaju unutar raščlambe složenoga rečeničnog ustrojstva.¹⁴

U novijim su sintaksama razrađenija poglavlja posvećena vrstama rečenica. Pregledaju li se gramatike s početka i s kraja stoljeća, vidimo prvo da su vrste rečenica bile bliže početku sintaktičkoga opisa nego danas, te da u temeljnoj klasifikaciji vrsta rečenica nema značajnijih razlika – sve razlikuju jednostavnu i složenu rečenicu, a složene dijele na nezavisno složene i zavisno složene rečenice. Nakon toga nastupaju razlike, manje ih je između nezavisnih, a više između zavisnih rečeničnih ustrojstava. Različito se tumači status rečeničnoga niza, koji je samostalan ili unutar nezavisno složenih rečenica. Također smo vidjeli da samo dvije gramatike kao nezavisno složenu rečenicu poznaju

¹³ Tako je i u Hrvatskoj gramatici, pa je nejasno zašto se “tzv. logički subjekt” pojavljuje u tabeli Sintaktičke funkcije padeža (HG 581).

¹⁴ Novi položaj atributa, apozicije i predikatnoga proširka te različite mogućnosti njihove interpretacije pratila je i relevantna stručna literatura (Peti 1979; Znika 1988).

objasnidbenu (HG 465; RK 171), dok ju dvije gramatike poznaju kao zavisno složenu rečenicu: Florschütz kao podvrstu subjektivnih rečenica (JF 153), a Raguž kao izričnu rečenicu (DR 415), koju definira kao osobitu vrstu odnosnih rečenica (DR 301).¹⁵

Više je razlika u pokušajima klasifikacije zavisno složenih rečenica. Maretić nema klasične klasifikacije i u njegovoj se gramatici vrste rečenica iščitavaju posredno. Florschütz ima dva polazišta. Jedno je prema vanjskome pokazatelju, prema načinu vezivanja zavisne rečenice za glavnu, pa poznaje *odnosne ili relativne* rečenice, *upitne ili interogativne* te *vezničke ili konjunkcijske* rečenice. Drugi je pokazatelj sintaktički, služba koju zavisne rečenice imaju u odnosu na glavnu, pa poznaje subjektivne, atributne, objektno i adverbne rečenice, s time što posljednje još dijeli prema sadržaju koje označavaju na osam vrsta rečenica. Te se rečenice nalaze u svim kasnijim gramatikama. Vidimo da nedostaje jedna vrsta rečenica koju ostale¹⁶ gramatike imaju – predikatne. Florschütz je u tome rezolutan: “Predikatnih rečenica nema” (JF 152).

Promjene u klasifikaciji nude i različita izdanja iste gramatike. Tako *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika* utvrđuje, kako smo već rekli, razliku između nezavisno i međuzavisno složenih rečenica, koju kasnije napušta, ali dodaje objasnidbenu rečenicu.

Najviše otklona od tradicionalne klasifikacije vrsta rečenica nalazimo u *Praktičnoj hrvatskoj gramatici* D. Raguža. Naime, prva je razina podjele na nezavisno i zavisno složene rečenice, slijedi nova razina podjele na rečenice bez veznika i rečenice s veznicima, tek nakon toga dolazi do treće razine s pojedinim vrstama složenih rečenica. Iz toga se izuzimaju zavisno složene rečenice s veznicima, čija je klasifikacija složenija. Prvo su podijeljene na uključene i priključene rečenice, a tek onda dolazimo do npr. uzročnih, posljedičnih ili pogodbenih rečenica. Izuzetak su odnosne rečenice, koje se dalje dijele na novih devet vrsta rečenica, između kojih su neke koje imaju i druge gramatike (npr. vremenske, mjesne i načinske rečenice), a neke drugdje ne nalazimo kao posebne vrste (npr. identifikacijske odnosne rečenice i sl.). Osim te podjele, u Raguževoj gramatici nalazimo i sustavan pregled veznika abecednim redom, sa svim funkcijama u rečenici, pa posredno dobivamo još jednom klasifikaciju vrsta rečenica.¹⁷

¹⁵ I u pratećoj se sintaktičkoj literaturi mogu iščitavati različite klasifikacije složenih rečenica, npr. Pranjaković 2001.

¹⁶ To se ne odnosi na Raguževu Praktičnu hrvatsku gramatiku, koja ima drukčiji temeljni način podjele rečenica po vrstama.

¹⁷ Te se informacije u osnovi poklapaju, a iznimke su rijetke, kao npr. suprotno-isključna rečenica (DR 308), koja se u klasifikaciji ne spominje (DR 385–386).

Vidimo da je 20. stoljeće donijelo značajne razlike u klasifikaciji vrsta rečenica, a traženja boljega načina ima i u imenovanju veznih elemenata. Termin *veznik* nije jednoznačan jer pripada primarno morfološkoj razini za imenovanje jedne nepromjenjive vrste riječi. Ta, pak, vrsta riječi ima funkciju povezivanja riječi, sintagmi i rečenica, pa po toj funkciji prelazi u sintaktičko nazivlje. Kao termin u sintaksi označava sve one riječi koje imaju funkciju povezivanja rečenica, neovisno o morfološkoj pripadnosti vrsti. *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika* napravila je razliku između veznika u morfologiji i sintaksi, pa je pokušala iz temelja promijeniti način nazivanja veznika, priloga, zamjenica i drugih vrsta riječi koje su rabe kao vezni elementi u složenim rečenicama. Tako u međuzavisno složenim rečenicama postoje *prilozi za spajanje*, što nije teško zapamtiti za *sastavne*, ali *suprotni*, a naročito *rastavni prilozi za spajanje* zvuče komplicirano, pa se u sljedećim izdanjima od toga odustalo. Nazivaju se *nezavisni veznici* ili jednostavno *veznici*. U zavisno složenim rečenicama rabljen je dobar naziv *suodnosnica*, ali je u novijim izdanjima zamijenjen isto tako dobrim nazivom *vezničke riječi*. I u Katičićevoj se *Sintaksi* nalaze termini *nezavisni veznici* (RK 155-156) i *vezničke riječi* (RK 179).

U pristupu složenim rečenicama tijekom stoljeća razvijao se i pristup mnogostruko složenim rečenicama. Florschütz razlikuje *proste složene rečenice* (sastavljenje od samo dviju rečenica) i *mногоstruko složene rečenice* ili *rečenične sklopove* (JF 143-144). Kasnije će se ponuditi nazivi *rečenični skupovi* (BHŽ 215), ali se ustalio *mногоstruko složena rečenica* ili *period* (TB 237; HG 530; RK 357).¹⁸

Florschütz pojedine proste rečenice u složenoj rečenici naziva *članovima složene rečenice* (JF 144). Kasnije će se uvesti termin *surečenica*. Ako se radi o duljem *periodu*, onda su moguće podjele na *kolone*, ali oni nisu sintaktički rečenice, nego intonacijske cjeline (HG 532-533; RK 364-369).

I inače se intonacija počinje sve češće pojavljivati u rješavanju sintaktičkih problema u hrvatskim gramatikama u 20. stoljeću. Prvenstveno je riječ o rečeničnoj intonaciji, koja se povezuje uz obavijesno ustrojstvo rečenice i čini cjelinu s redom riječi u rečenici, tradicionalnim dijelom svih hrvatskih sintaksi.

A red riječi u rečenici tijekom ovoga stoljeća postaje sve opširnije i sveobuhvatnije poglavlje. Već su prvi gramatičari uočili veliku slobodu u redanju riječi u hrvatskim rečenicama, naročito oni gramatičari koji su sastavljali kontra-

¹⁸ Florschütz, pak, vidjeli smo u prikazu njegove gramatike, naziv *period* rabi za imenovanje samo opsežnih vješto složenih rečeničnih sklopova (JF 170). Na složeno sintaktičko ustrojstvo perioda i njihovu stilističku vrijednost upućuje se i u suvremenoj sintaktičkoj literaturi (RK 362).

stivne gramatike. Veća ograničenja u njemačkom i latinskom, na primjer, poticala su hrvatske gramatičare na posebno posvećivanje pozornosti tome problemu. U drugoj polovici stoljeća tomu je doprinijela i angloamerička sintaktička literatura, zbog ograničavajućih mogućnosti uređenja rečenice u engleskom jeziku (Chomsky 1957 i 1965).

Maretić je krenuo u predstavljanje reda riječi u rečenici od konstatacije o dosta slobodnome redu riječi, pa otud i malom broju potrebnih pravila: ona o “namještaju” glagola, prijedloga i enklitika (TM 387). Razlikuje gramatički red riječi, koji detaljno opisuje (TM 389–405), i retorički red riječi, za koji utvrđuje da nema stalnih pravila (TM 389), pa izdvaja samo inverziju (TM 405).

Vidjeli smo da je precizniji Florschütz, koji daje usporedne transparentne nazive: *redovan ili gramatički* red riječi u običnome govoru te *obrnut ili govornički (retorički)* red riječi u rečenici kada se želi nešto posebno istaknuti.

U gramatikama koje su uslijedile nekoliko je temeljnih postavki od kojih je polazilo opisivanje reda riječi u rečenici. Pravila se mogu izvoditi iz gramatičkoga ili iz obavijesnoga ustrojstva rečenice te ritmičko-intonacijske strukture rečenice.

U Katičićevoj je *Sintaksi* jedno od mogućih rečeničnih ustrojstava ono obavijesno, pa se od njega polazi u opisu reda riječi: “Temeljno pravilo reda riječi u hrvatskom književnom jeziku jest da tema dolazi prva, a za njom rema. /.../ Sva druga pravila o redu riječi podvrgnuta su tomu temeljnomu” (RK 492).

U *Hrvatskoj gramatici* polazište je gramatičko ustrojstvo rečenice, pa autori ističu: “Stoga se pod redom riječi razumijeva redo(slijed), raspored sintaktičkih kategorija” (HG 583).¹⁹ Nudi se opis stilski obilježenoga i stilski neobilježenoga reda riječi vezan uz položaj pojedinih sintaktičkih kategorija u rečenici te napomene o redosljedu surečenica u složenoj rečenici.

Uz razlikovanje obilježenoga i neobilježenoga reda riječi većina gramatika govori o položaju zanaglasnica i prednaglasnica u rečenici, temeljeći ih na ritmičko-intonacijskoj strukturi rečenice. Ti su dijelovi sintaksi izrazito preskriptivni.

Jedno je područje tijekom ovoga stoljeća u gramatikama polako nalazilo svoje mjesto. Sintaktostilističke su napomene u početku bile rijetke i nesustavne, s iznimkom opisa reda riječi u rečenici. Novija izdanja sve više upućuju na različite stilske vrijednosti pojedinih sintaktičkih ostvaraja. Posebno se u tome ističe Katičićeva *Sintaksa*, koja je svojom koncepcijom i svojim opsegom mo-

---

¹⁹ Kroatistička jezikoslovna literatura postavila je preduvjete za takav pristup i ponudila sheme (Silić 1984).

gla dati gotovo uz svaku sintaktičku poziciju i komentar o stilskoj obilježenosti. Najčešći odnos koji se iz toga iščitava jest sintaktička sinonimija. Izdvajaju se sinonimne atributne i adverbne sintagme, dok su ostale sintaktičke kategorije rjeđe zahvaćene, kao na primjer stilska obilježenost subjekta izraženog vokativom u narodnim pjesmama u odnosu na neobilježenost subjekta izraženog nominativom, i sl. Stilistička se napomena daje i uz uporabu pojedinih veznika u složenim rečenicama, kao što je na primjer *ili* u odnosu na *iliti*, *jer* u odnosu na *jerbo* i sl.

Na kraju valja reći da je na terminološkome planu došlo do nekih promjena koje nisu bile uzrokovane novim metodologijama istraživanja sintakse nego jednostavno usklađivanjem s hrvatskom leksičkim i tvorbenom normom, koja je u gramatikama u 20. stoljeću znala ustupati pred srpskohrvatskim unificiranjem, naročito poslije novosadskoga dogovora. Kao primjer možemo navesti hrvatski naziv za adverbnu oznaku. U gramatikama od *Priručne gramatike* nadalje rabi se naziv *priložna* oznaka, koji je poznavao i upotrebljavao Florschütz, dok ostale gramatike imaju naziv *priloška* oznaka. Takvi su nazivi i *prosta/jednostavna* rečenica, *isključna/izuzetna* rečenica, i sl.

4.

U uvodu smo rekli da su gramatike u 20. stoljeću ne samo opisne nego i normativne, za razliku od gramatika prethodnih stoljeća. Kodifikacija je izrazita za morfološku razinu, najvećim dijelom za fonološku, s još uvijek brojim dvojnostima na akcenatskome planu, dok su za tvorbenu i sintaktičku razinu gramatike dale sustavne gramatičke opise, bogatu građu, ali samo predispozicije za utvrđivanje tvorbene i sintaktičke norme.

Već smo rekli da je temelje sintaktičkoj preskriptivnosti postavila Maretićeva gramatika, što je u skladu s težnjama hrvatskih vukovaca da svojim jezikoslovnim priručnicima (gramatikom, rječnikom, pravopisom, jezičnim savjetnikom) uspostave standard.

Gramatike donose samo naznake sintaktičke preskriptivnosti, a kako je veći dio gramatika školske namjene, obično napominjanjem onoga što valja i onoga što ne valja upotrebljavati. Tako npr. u Florschütza u opisu uzročnih rečenica nalazimo bilješku: “*Pošto* ne valja upotrebljavati kao uzročni veznik; njegovo je značenje samo vremensko. Ne valja: *Pošto nije učio, dobit će drugi red*, već treba: *Budući da (jer) nije učio...*” (JF 163). O istome je problemu u Raguževoj gramatici dana napomena, koja objašnjava i razlog takvoj uporabi: “Kako je ono što prethodi često uzrok onome što slijedi, tako i veznik *pošto* dobiva

uzročno značenje, tj. povezuje *uzročne rečenice*. Ali, to jezična norma ne dopušta, nego traži uobičajene i češće uzročne veznike: *jer, budući da, kako, zbog toga (što), zato (što)*” (DR 318).

Uz uzrok vezuje se namjera, jer obje adverbne oznake odgovaraju na pitanje *zašto (zbog čega : radi čega)*, pa mnogi (i) izvorni govornici griješe, na što nas upućuju jasna razgraničenja u njihovoj uporabi (TB 204).

U prikazu vrsta sintaktičkih zavisnosti naročito mjesto ima sročnost, a sa stanovišta normiranja najviše se pravila (i odstupanja u razgovornom stilu) opisuje za sročnost subjekta i predikata, kada je naša nesigurnost u uporabi kategorijalne naravi, odnosno kada dvojbe proizlaze iz postavlja razlika između gramatičkoga i prirodnoga roda te između množine i dvojine (HG 424–426).

Preskriptivnost čitamo i u opisu vrsta složenih rečenica, naročito u opisu razlika između starijega i suvremenoga jezika. Tako nalazimo u opisu pogodbenih rečenica veći broj napomena o starijim rečeničnim strukturama koje suvremena norma ne prihvaća, npr. s veznikom *da* i protazom s kondicionalom (RK 291).

Već smo rekli da je opis reda riječi u rečenici uvijek težio normiranju, možda i zato što sloboda u redu sintaktičkih kategorija ipak nije tako neograničena, odnosno ima svoja imanentna pravila. Još su čvršća pravila o uporabi zagnaglasnica.

Razloge tome da gramatike ne ulaze više u određivanje tvorbene i sintaktičke norme možemo naći u nužnosti da se šire objasni određeni tvorbeni i sintaktički izbor, a opširna objašnjenja nisu u skladu sa znanstvenim diskurzom kojim se gramatike pišu. Stoga se donosi opširna građa s detaljnim opisima mogućih uporaba, ali se preskriptivnost ostavlja jezičnim savjetnicima.

Dok je veći dio jezičnih savjetnika usmjeren na leksičku i tvorbenu razinu, dva jezična savjetnika donose i gramatičke sadržaje: *Jezični savjetnik s gramatikom* Slavka Pavešića i suradnika iz 1971. godine i *Hrvatski jezični savjetnik* suradnika Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje iz 1999. godine.

Gramatiku u *Jezičnom savjetniku s gramatikom* sastavili su Slavko Pavešić i Zlatko Vince. Sintaktički opis pojedinih kategorija slijedi sitnijim slovima pisana napomena o uporabi u različitim funkcionalnim stilovima te uputa o interpunkciji. Te su napomene vrlo jasne, npr.: “U takvim se prilikama ne može upotrijebiti prezent” (SP 442) ili “Mjesto futura II ne valja uzimati futur I” (SP 443). Autori gramatike vide problem u slaganju bezličnih (SP 444) i pasivnih rečenica (SP 446). Dio napomena odnosi se na zastarjelost pojedinih struktura (SP 446).

U *Savjetniku* su najviše opisane leksičke i tvorbene dvojbe, ali su uvedene i natuknice koje su otvorile mjesto podužim rječničkim člancima u kojima se objašnjavaju sintaktičke dvojbe. Opisuju se sintagmatski odnosi, najčešće glagolske rekcije i veze prijedloga i imenica. Tako čitamo u glagolskim natuknicama npr. *raspolagati čime, a ne s čime; odisati čime, po čemu, a ne na nešto; učiti koga što, a ne koga čemu; trgovati čime, a ne s čime...* U imeničkim natuknicama nalazimo npr. *porast težine, a ne porast na težini; poslanica komu, a ne na koga; s obzirom na što, a ne obzirom na što...* Neki su prijedlozi nositelji podužih natuknica kojima se objašnjava njihova ispravna i neispravna uporaba, npr. *uz; kod; iz; od; iza; prema...* Rjeđi su savjeti vezani uz veznike, npr. *zato što, a ne zato jer; budući da, a ne budući...* U gramatici pojašnjeno strukturiranje pogodbenih rečenica i ovdje se čita kao savjetnički problem u natuknicama *ako i kad*.

Za razliku od Pavešićeva, *Hrvatski jezični savjetnik*, odnosno njegov natuknički savjetnički dio, ne prati gramatika, nego tristotinjak stranica *Općega dijela*, koji je kvalitetan gramatički opis hrvatskoga jezika, naročito opis jezičnih sadržaja pri čijoj smo uporabi u dvojbi. U njemu su na tridesetak stranica izdvojene brojne sintaktičke dvojbe hrvatskih govornika, pa i školovanih izvornih govornika.

Uz one teme koje su i drugdje opisivane u normativnim kategorijama, kao što je red riječi u rečenici, položaj enklitike, uporaba instrumentala s prijedlogom ili bez njega, uporaba temporalnoga akuzativa ili genitiva, i sl., u tome se savjetniku iznose i druge sintagmatske mogućnosti kod čije uporabe znamo zastati. Tako se objašnjavaju na primjer nominalizacija izričaja; dvostruke negacije; slavenski genitiv, uporaba dvaju uzastopnih prijedloga ili konstrukcija za + infinitiv. Čini se to tako da se prvo opisuje problem, zatim se daju normativni argumenti (za i protiv), a često je dio naše odluke o uporabi vezan uz funkcionalni stil kojemu pripada naš diskurz.

Kao primjer možemo navesti prijedložni infinitiv, konkretno konstrukciju za + infinitiv, koja je često bila izložena “sustavnim normativističkim progonima”, ali je unatoč tome “vrlo živa, plodna, ekonomična i ekspresivna sintaktička konstrukcija” (HJS 248). Nakon iznošenja niza primjera naglašava se učestalo pojavljivanje prijedložnoga infinitiva u razgovornome, publicističkome i beletrističkome stilu.

Kako se u tom jezičnom savjetniku analiziraju razgovorne sintaktičke strukture, daju se i preskriptivne napomene o onome što u gramatikama nije uopće ili gotovo uopće opisano, kao što je uporaba dvaju uzastopnih prijedloga. Konstrukcije s dvama prijedlozima, kao u sljedećim rečenicama, semantički su

ograničene, “a broj tih kombinacija nije velik” (HJS 279): *Haljina joj je sezala do ispod koljena; Ovaj novac je za u banku; Bio je to čovjek od oko pedeset godina...* Te se konstrukcije sve češće pojavljuju i traže jasan preskriptivni odgovor (*sir za u sendvič, piće za uz jelo, haljina za po doma...*).

Osim jezičnih savjetnika sintaktičku je preskriptivnost moguće čitati i u gramatikama namijenjenim strancima. To je očekivano jer je strancu neki drugi jezik polazni sustav, pa je učenje gramatike hrvatskoga kao stranoga jezika nedvojbeno u stalnome suodnosu s primarnim jezikom. Stoga se u gramatikama za strance posebno naglašavaju razlike u odnosu na druge gramatičke sustave. Za ovu analizu tek kratak pogled u *Kratku gramatiku hrvatskosrpskog književnog jezika za strance* Josipa Hamma iz 1967. godine, namijenjenu polaznicima tečajeva hrvatskoga jezika za strane slaviste.

U Hammovoj su gramatici opsežne tvorba riječi i morfologija, dok je sintaksa kratka. Izdvojena su samo ova poglavlja: *Red riječi, Tipovi rečenica, Kongruencija, Upotreba padeža i Upotreba glagolskih oblika*. Polazište za prikaz razlika je temeljna činjenica da je hrvatski jezik sintetički jezik, iz čega proizlaze velike razlike za stranca koji polazi od drukčije strukturiranih jezika, na primjer od aglutinacijskoga sustava.

Zanimljiv je način opisa slobode u redosljedu riječi: “Kod sintetičkih jezika u kojima se padež subjekta i padež objekta međusobno razlikuju, red riječi može biti sasvim slobodan.” Slijedi rečenica koju varira na sve moguće načine - kaže da se može “izreći u svim matematski mogućim kombinacijama”. Ali, odmah zaključuje: “Tako je to u teoriji, u praksi međutim stvar izgleda malo drugačije” (JH 109). U nastavku detaljno propisuje položaj enklitike, što je jedno od onih pravila koje stranci teorijski nauče, ali u praksi često griješe.

Stranci moraju naučiti temeljna pravila sročnosti, ali još je teže svladati odstupanja od tih pravila. Većinu ih opisuju i druge gramatike, a zanimljivo je naglašavanje jedne situacije u kojoj se gotovo očekivano ostvaruje nekongruencija, ili kako Hamm kaže *prividna inkongruencija*: “kod različitih nepotpunih anticipacija”, jer “ljudi počinju kadšto govoriti a da ono što će reći nije prethodno u svijesti do kraja oblikovano” (JH 116). Prividnu inkongruenciju Hamm nalazi i “u neknjiževnom, neobrazovanom govoru”, gdje se mogu čuti oblici: “Draga gospođo, gdje ste jučer bila u ovo vrijeme?” umjesto: “Draga gospođo, gdje ste jučer bili u ovo vrijeme?” (JH 117).

Premda kratka i oznakom u naslovu i opsegom, Hammova je gramatika ponudila strancima niz relevantnih informacija o temeljnim razlikama hrvatske sintakse u odnosu na druge jezike.

Ovo je samo kratak uvid u sintaktičku preskriptivnost u hrvatskome standardnom jeziku, jer cjelovita analiza prelazi opseg ovoga rada.

5.

Ovaj pregled sintaktičke problematike u hrvatskim gramatikama u 20. stoljeću te usporedna analiza ne bi bili potpuni kada ne bismo rekli da su, osim ovdje predstavljenih gramatika, boljem razumijevanju naravi sintaktičkih odnosa značajno doprinijeli školski udžbenici iz hrvatskoga jezika, i osnovnoškolski i srednjoškolski. Na kraju, ne valja zaboraviti da su mnoge dvojbe razriješene ne u gramatikama nego u pratećoj jezikoslovnoj literaturi, kao što su znanstveni članci; znanstvene monografije, magistarske radnje ili doktorske disertacije. To je u potpunosti razumljivo, jer su ti oblici tekstova zbog razlike u funkcionalnostilskoj realizaciji gramatičkoga teksta i diskurza znanstvenoga članka bili prihvatljiviji za pojašnjavanje nekih novijih postavki u gramatikama (npr. kategorije gotovosti, brojivosti ili određenosti, zatim interpunkcije u rečenici, i sl.).

Put od sintagme (17. st.) do diskurza (20. st.), ali isto tako i put od definicija tipa “Rečenica je misao iskazana govorom ili pismom” (JF I) do uspostavljanja triju ustrojstava rečenice - gramatičkoga, obavijesnoga i sadržajnoga (RK), od morfosintaktičkih do sintaktosemantičkih kriterija, dug je i zavojit, ali nedvojbeno postavlja sintaksu kao intrigantnu jezičnu razinu u središte gramatikoškoga zanimanja u 21. stoljeću. A tada je razumno očekivati primjenu novih i novijih jezikoslovnih spoznaja, naročito lingvistike teksta i korpusne lingvistike, daljnja propitivanja međusobnoga odnosa gramatičkoga, obavijesnoga i sadržajnoga ustrojstva rečenice, širenje građe na izvore iz svih funkcionalnih stilova i opis sintaktičke stilističke norme.

Izvori (kratice):

BHŽ: BRABEC, I., HRASTE, M., ŽIVKOVIĆ, S. 1970. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb : Školska knjiga.

DP: PARČIĆ, D. 1873. *Grammatica della lingua slava (illirica)*. Zadar : Spiridone Artale Editore Librajo (1904)

DR: RAGUŽ, D. 1997. *Praktična hrvatska gramatika*. Zagreb : Medicinska naklada.

HG: BARIĆ, E. i sur. 1995. *Hrvatska gramatika*. Zagreb : Školska knjiga.

HJS: BARIĆ, E. i sur. 1999. *Hrvatski jezični savjetnik*. Zagreb : Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Pergamena, Školske novine.

- JF:** FLORSCHÜTZ, J. 1916. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb : Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade.
- JH:** HAMM, J. 1967. *Kratka gramatika hrvatskosrpskog književnog jezika za strance*. Zagreb : Školska knjiga.
- MD:** DIVKOVIĆ, M. 1903. *Oblici i sintaksa hrvatskog jezika za srednje škole*, Zagreb.
- MR:** REŠETAR, M. 1916. *Elementar-Grammatik der kroatischen (serbischen) Sprache*. Zagreb : M. Breyer.
- RK:** KATIČIĆ, R. 1986. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb : JAZU - Globus.
- SP:** PAVEŠIĆ, S. i sur. 1971. *Jezični savjetnik s gramatikom*. Zagreb : Matica hrvatska.
- TB:** TEŽAK, S., BABIĆ, S. 1992. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb : Školska knjiga.
- TM:** MARETIĆ, T. 1931. *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb : Naklada Jugoslavenskog nakladnog d. d. "Obnova".

Literatura:

- CHOMSKY, NOAM 1957. *Syntactic Structures*, Hag: Mouton.
- CHOMSKY, NOAM 1965. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, Mass.: The M.I.T. Press.
- GLOVACKI-BERNARDI, ZRINJKA 2001. *Uvod u lingvistiku*. Zagreb: Školska knjiga.
- JONKE, LJUDEVIT 1964. *Književni jezik u teoriji i praksi*. Zagreb: Matica hrvatska.
- JONKE, LJUDEVIT 1971. *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća*. Zagreb: Matica hrvatska.
- LONČARIĆ, MIJO (ur.) 1998. *Hrvatski jezik*. Opole: Uniwersytet Opolski - Instytut Filologii Polskiej.
- MIHALJEVIĆ, MILAN 1998. *Generativna sintaksa i semantika*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- PETI, MIRKO 1979. *Predikatni proširak*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- PLIŠKO, LINA 2003. *Hrvatska gramatika Francesca Marije Appendinija* (doktorska disertacija, rkp.). Zagreb: Filozofski fakultet.
- PRANJKOVIĆ, IVO 1993. *Hrvatska skladnja*. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada.
- PRANJKOVIĆ, IVO 2001. *Druga hrvatska skladnja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- SAMARDŽIJA, MARKO - SELAK, ANTE 2001. *Leksikon hrvatskoga jezika i književnosti*. Zagreb: Pergamena.

- SAMARDŽIJA, MARKO 1986. Dopune u suvremenom hrvatskom književnom jeziku. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 21, Zagreb, 1–32.
- SILIĆ, JOSIP 1984. *Od rečenice do teksta (teoretsko-metodološke pretpostavke nadrečeničnog jedinstva)*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- SILIĆ, JOSIP 1993. Valentnost i sintaksa. *Kontrastivna analiza engleskog i hrvatskog jezika*, 4, Zagreb, 15–27.
- STOLAC, DIANA 2005. Hrvatska gramatikologija u 20. stoljeću. *Hrvatski jezik u 20. stoljeću*, Zagreb (u tisku).
- ŠARIĆ, LJILJANA 1996. Gramatika J. Florschütza: Maretićevo vrijeme i vrijeme ciljanih preradbi. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 30-31, Zagreb, 101–108.
- TAJRA, BRANKA 1993. *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić*. Zagreb: Matica hrvatska.
- ZNIKA, MARIJA 1988. *Odnos atribucije i predikacije*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- [www.http://ihjj.hr](http://ihjj.hr)

Syntax in Croatian Grammar Books of the 20th Century

Abstract

The article deals with the syntactic descriptions of the Croatian language in the 20th century grammar books.

The first half of the century was marked by the two books- *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga jezika* by Tomo Maretić and *Gramatika hrvatskoga jezika* by Josip Florschütz. The paper analyzes authors' approach to syntax as well as the method of syntactic descriptions used in the mentioned books. The last traditional grammar book, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika* (Ivan Brabec, Mate Hraste and Sreten Živković) was written on the trail of the two grammars.

A coherent syntactic description of the Croatian language was given by Radoslav Katičić in his *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Besides from being coherent, it is also the first approach to syntax in the realm of the new linguistic tendencies, with the transformational grammar of Noam Chomsky laying the foundation for describing syntaxes of various languages.

The group of authors, members of the Institute of Croatian Language and Linguistics, used the manuscript of Katičić's grammar in order to describe the syntax in their reference grammar book *Priručna gramatika hrvatskoga književnoga jezika*. The latter also influenced the new editions of the school grammar books by Stjepko Težak and Stjepan Babić. Nevertheless, the editions in the sixties already showed the shift from traditional towards the modern syntactic descriptions. The survey of the descriptions concludes with the *Praktična gramatika* by Dragutin Raguž.

The second part of the article singles out various grammatical issues and shows the method they are dealt with in the grammar books of the 20th century.

It also deals with the syntactic prescriptivity, namely with the syntax in the grammar books currently in use.

Ključne riječi: sintaksa, hrvatski jezik, gramatika, sintaktička preskriptivnost

Key words: syntax, Croatian language, grammar book, syntactic prescriptivity